

УДК 004:930.1(477)

С.В. Сініченко

*заступник директора Інституту міжнародних відносин
доцент кафедри міжнародної інформації та інформатики
Київського міжнародного університету*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ В УКРАЇНІ

У даній статті розглядаються деякі напрямки використання інформаційних технологій у сучасній історичній науці та безпосередньо питання використання новітніх інформаційних технологій в історіографічних і бібліографічних дослідженнях в Україні.

Розглядаються практичні здобутки використання інформаційних технологій в історії, а також перспективи розвитку шляхів подальшого використання інформаційних технологій в історичних дослідженнях.

Ключові слова: інформаційні технології, цифрова спадщина, історичні дослідження, історіографічні дослідження.

На сучасному етапі розвитку людства проблема використання сучасних інформаційних технологій є надзвичайно важливою для нашої країни, зокрема, і в такій делікатній сфері, як історія.

Невідворотна та нестримна глобалізація світу вимагає руху в ногу з часом, і в цьому сенсі необхідно чітко розуміти головні завдання, що постають перед нами в царині історичних досліджень, особливо тих, що безпосередньо пов'язані з новітніми інформаційними технологіями [4]. Саме в цьому є *актуальність* зазначених нами питань.

Проте існує ціла низка проблемних питань, що доводять недостатність знань учених-істориків у використанні інформаційних технологій у царині історичних досліджень.

Відповідно до цього ми можемо визначити *мету* написання цієї статті, як окреслення головних напрямків використання інформаційних технологій у сучасній історичній науці та безпосередньо в історіографічних і бібліографічних дослідженнях в Україні, а також визначенні перспектив розвитку шляхів подальшого використання інформаційних технологій в історичних дослідженнях загалом.

Предметом даного дослідження виступає сфера використання новітніх інформаційних технологій в історичній науці загалом і їхній безпосередній інструментарій, а безпосередніми *суб'єктами* визначаються історики-дослідники й організації.

Європейські дослідники, здійснюючи свою діяльність, мають змогу спиратись на чинну шосту рамкову програму – Frame Programme 6, що була створена для формування Єдиного європейського наукового простору, розвитку науки, підвищення її конкурентоздатності, інноваційної активності, здійснення інтеграції європейської науки на всіх рівнях — локальному, регіональному, національному та міжнародному.

Одним з її пріоритетних напрямків є програма „Розвиток інформаційних технологій в інтересах суспільства” (IST). Цифрована культурна спадщина — один із напрямків дослідження в межах IST, яка передбачає доручення інформаційних і телекомунікаційних технологій у всі аспекти життя громадян Європи і є частиною великої програми Електронної Європи (eEurope).

Ресурси культурної спадщини, які зберігають бібліотеки, музеї й архіви, мають виняткове значення, фундаментальну цінність для сьогодення і майбутнього Європи як унікальна база знань і основа для досліджень. Серед завдань eEurope є й досягнення найбільшої ефективності інформаційних сервісів, багато уваги приділяється проектам розвитку електронних бібліотек Європи, новими моделями доступу до цифрових ресурсів (від рукописів до відеофільмів), за допомогою яких

широкі кола користувачів можуть працювати в режимі швидкого доступу до ресурсів (проекти COINE, DIGICULT, INFOBANK та інші).

При вивченні цього напрямку особливого значення надається взаємодії дослідника (користувача) і закладу, який надає послуги, тобто інтерактивності. Серед інновацій:

- використання WAP-технологій, GPS, GPRS бібліотеками, музеями, архівами для надання мобільних інформаційних послуг;
- розробка нових засобів відображення і збереження сучасного та історичного культурного надбання завдяки використанню передових технологій (віртуальна реальність, тривимірна візуалізація);
- програми віртуальної реконструкції.

Говорячи про нашу країну, потрібно зазначити, що питання інформатизації та широкого використання інформаційних технологій неодноразово порушувалося на найвищому рівні, як державному, так і науковому [5].

Ще в 1997 році Президія Національної академії наук України прийняла постанову «Про інформатизацію соціогуманітарних досліджень» [11]. У ній йшлося про те, що розвиток соціогуманітарних досліджень, які є основою теоретичного обґрунтування процесів державотворення та формування громадянського суспільства, утвердження політичної і правової культури, духовного відродження суспільства, піднесення рівня народної освіти, розвитку міжнародного співробітництва України, вимагає їхнього сучасного інформаційного забезпечення, органічного включення вітчизняних наукових центрів до світової науково-інформаційної мережі, упровадження в практику новітніх інформаційних технологій.

Також зазначалось, що всі установи відділень економіки; історії, філософії та права; літератури, мови та мистецтвознавства НАН України нагромадили значний досвід

як використання традиційних форм надання наукової інформації (універсальна та галузева бібліографія, реферативні збірники, укладання словників, енциклопедій і тематичних довідників, історіографічних праць та інших видань), так і інформатизації із застосуванням електронних носіїв (комп'ютерні бази даних, лексикографічні системи, поширення інформації через мережу Інтернет тощо), а також відзначалися певні недоліки, які, на жаль, не усунуті й донині [11].

Наприклад, на відміну від провідних країн світу, які витрачають величезні кошти на створення безкоштовних електронних ресурсів (як приклад, проект Європейського Союзу Europeana), Національна бібліотека України ім. В. Вернадського може похвалитися наявністю на офіційному сайті лише каталогу фондів і реферативної бази даних. Доступ до повноцінних цифрових текстів є лише теорією, адже цифрування бібліотечних фондів коштує в межах 10 млн. €, що в сучасних українських реаліях є значною сумою для бюджетної організації.

Ще одним важливим документом є рішення комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти «Про забезпечення розвитку вітчизняної науки», де йшлося про важливі заходи щодо забезпечення розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної сфер, передбачені Постановою Верховної Ради України «Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності» від 16.06.04 за № 1786–IV (1786–15) та Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006 року «Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України» від 11.07.06 за № 606/2006 (606/2006).

Але, незважаючи на існування цієї низки документів, на жаль, ми повинні зазначити, що шлях практичного

застосування і впровадження сучасних інформаційних технологій у дослідженнях має багато перешкод [2].

З огляду на те, що сама історична інформатика є науковою дисципліною, що вивчає історичну інформацію та різні шляхи її створення, зберігання, обробітку, вивчення, передавання тощо за допомогою інформаційних (комп'ютерних) технологій, слід зазначити, що її коло інтересів історичної інформатики є надзвичайно широким.

Якщо редукувати все це розмаїття, то можна визначити такі основні напрямки історичної інформатики: комп'ютеризований статистичний аналіз історичних джерел; математичне моделювання історичних процесів; комп'ютеризований аналіз текстів і зображень; створення й використання електронних ресурсів, історичні бази даних; електронна археографія й архівознавство; історична геоінформатика, що базується на геоінформаційних системах і технологіях, моделювання даних історичних джерел за допомогою технології XML та багато іншого.

Відповідно, чи не найголовнішою перешкодою та проблемою у системній роботі, хоча б з однією із зазначених вище галузей історичної інформатики, постає недостатній рівень теоретичної та практичної підготовки українських фахівців щодо роботи із сучасними інформаційними технологіями в історичних дослідженнях. Це зумовлюється тим, що інформатика порівняно недавно була включена в навчальну програму з підготовки фахівців, тому дослідникам старшого покоління трохи складніше опанувати сучасні інформаційні технології через те, що вони можуть розраховувати лише на самопідготовку, на відміну від їхніх молодших колег, у програмі підготовки яких були передбачені відповідні курси. [14]

Загалом, потрібно виділити три основні компоненти вивчення основ інформатики, оволодіння персональним

комп'ютером і використання сучасних інформаційних технологій у науково-дослідній діяльності [5].

Перший з них пов'язаний з розумінням самого предмета інформатики, що дає змогу ознайомитися з основними етапами історії електронно-обчислювальної техніки, базовими поняттями теорії інформації, апаратним і програмним забезпеченням електронних комунікацій, технологією створення бази даних, методами створення, збереження й обробки текстової та графічної інформації на комп'ютері. Під час практичної роботи дослідники оволодівають практичними навиками роботи з персональним комп'ютером, правилами і нормами безпеки праці, користування інформацією Internet.

Другий компонент охоплює оволодіння теоретичними і практичними знаннями з інформатики в контексті загальноісторичної і професійної підготовки істориків. Опанування цих знань дозволяє усвідомити значення новітніх інформаційних технологій для описування і каталогізації фондів, створення комп'ютеризованих систем науково-довідкового апарату, стандартизованої термінології.

Особливу увагу слід приділяти аналізу структури інформації, її рівнів, принципів побудови та функціонування різних систем інформації. [14]

Враховуючи, що чільне місце в підготовці сучасного фахівця посідає блок джерелознавчих дисциплін, через те важливого значення набувають проблеми джерелознавчої інформації про історичні джерела, їхні різновиди та зміст, роль і значення для дослідження української і зарубіжної історії. Сучасна комп'ютерна техніка дозволяє ввести до пам'яті машини не тільки текстову інформацію джерела, але й ілюстративно-зображальний матеріал [6].

Найчастіше історики-дослідники використовують новітні інформаційні технології зі створення й використання електронних ресурсів і відповідних історичних баз даних. Проблеми створення й використання комплексних баз і банків

даних наразі є одним з найпоширеніших завдань для вчених. Найчастіше історики використовують для своїх потреб досить поширені СУБД MS Access та інші стандартні програми. Ще одним варіантом є створення оригінальних СУБД: проблемно-чи джерело-орієнтовних. Сфера їхнього застосування є надзвичайно широкою.

Також у розрізі створення електронних історичних баз даних, актуальним є питання електронної археографії та архівознавства.

Часто у формі СУБД виконуються важливі археографічні проекти та історіографічні дослідження. Проте, незважаючи на значні просування у справі інформатизації архівів й архівного зберігання електронних документів, за винятком кількох десятків інформаційно-передових країн, можна говорити лише про «островки» інформатизації архівної справи [10].

У цілому ж, опанування інформаційного комплексу джерел сприяє розумінню еволюції історичного процесу загалом. Сам же комплекс можна умовно систематизувати за класифікаційними ознаками:

а) писемні джерела (актові документи, історіографічні та бібліографічні, епістолярні й мемуарні; періодика тощо);

б) речові джерела (знаряддя праці, речі побуту, зброя, монети, нагороди, архітектурні пам'ятки);

в) зображальні матеріали (карти, схеми, таблиці, малюнки, алфавіти);

г) кінофотофонодокументи (традиційні та відеозйомка).

Третій компонент забезпечується в процесі практичної роботи в архівах, де найплідніше й найактивніше опрацьовуються документи із застосуванням електронної техніки, що дає змогу ознайомлюватись із типологією археографічних видань, методами передачі тексту залежно від періоду їх написання, мови, жанру тощо.

Щодо конкретних історичних проблем, розв'язаних за допомогою інформаційних технологій (там, де ці технології

були покладені в основу дослідження, або стали його суттєвим компонентом), то їхній спектр надзвичайно широкий і в хронологічному і в просторовому вимірах. Інформаційні технології використовуються однаково для виконання конкретних завдань у всіх сферах історичної науки та різних аспектів історичної реальності: економічних, соціальних, політичних, культурних та інших [3].

Традиційно найважливіші досягнення, здійснюються за допомогою інформаційних досліджень у історичній демографії, соціально-економічній історії, історичній географії, тощо.

Чимало вже зроблено для електронної публікації джерел: наративних, статистичних, графічних і відео -зображень. Крім того, треба зважати на те, що певна кількість проєктів з електронної публікації історичних джерел є довгостроковими, розрахованими на кілька років, а той на десятиліття. Тому реальний внесок від цих зусиль істориків-інформатиків ми зможемо побачити лише з часом. Ще одним позитивним моментом упровадження інформаційних технологій в історичну науку є можливість необмежено експериментувати з даними, перевіряти стільки гіпотез, скільки досліднику потрібно для виконання завдання і він не обмежений технічними моментами. Очевидно, що завдяки інформаційним технологіям, історики нині можуть ставити такі завдання, які раніше були просто неможливі внаслідок значної трудомісткості й необхідності переробляти гігантські обсяги інформації. Сканер, принтер, копіювальна техніка та інші пристрої допомагають звести рутинну, нетворчу, технічну роботу до мінімуму.

Нарешті, змінилися самі умови праці історика: усе частіше в читальних залах бібліотеки чи архіву можна побачити науковців «озброєних» ноутбуком чи КПК, цифровим фотоапаратом. Усе більше істориків використовує комп'ютерні технології в освітньому процесі. У дійсності

історична інформатика стає для історика складовою загальної професійної освіти. Час ставить певні вимоги. Історик, що не володіє хоча б основами комп'ютерних технологій, значно збіднює свій інструментарій. Звичайно, комп'ютер сам по собі не допомагає краще писати історію, але аналіз історичних проблем з використанням інформаційних технологій може бути проведений на досконалішому, раціоналізаторському, поглибленому рівні.

Але все ж таки слід розрізнати істориків, для яких інформаційні технології – це просто зручні технічні прилади для публікації, копіювання, поширення вже готових знань і тих, хто отримує нові історичні знання за допомогою інформаційних технологій. І тут слід констатувати, що кількість інших, порівняно з першими, є зовсім незначною.

Підсумовуючи усе, ми можемо дійти висновку, що процеси інформатизації суспільства відбиваються також безпосередньо в комунікаційних відносинах, серед них – наукових дослідженнях.

Комунікація в сучасному глобалізованому світі постає як одна з найважливіших його характеристик, як специфічна форма взаємодії людей у процесах їхньої пізнавально-трудової діяльності.

Наукові комунікації розкривають механізми самоорганізації наукового співтовариства. Ці механізми виробляються спонтанно, незалежно від усвідомлюваних цілей, намірів і мотивів того чи іншого дослідника.

Разом з тим, незважаючи на позитивну динаміку розвитку співтовариства істориків, що професійно використовують інформаційні технології в наукових історичних дослідженнях, використання професійних алгоритмів обробки історичної інформації поки що не набуло загального характеру, хоча можливості доступу до світових інформаційних ресурсів суттєво змінюють усю систему комунікаційних зв'язків, а також соціальні взаємини в науці – з'ясування питань щодо

пріоритету, визнання наукових результатів, наукового престижу [9].

Вплив інформатизації на суспільне буття має глобальний характер, що засвідчують зміни в процесах, які традиційно відбувались у межах локальних інформаційних систем.

Сучасні дані свідчать про те, що йдеться про створення нового способу здобування знань. Є очевидним зв'язок між новими інформаційними технологіями і розширенням евристичного, розвиваючого підходу. Таку проблему можна розв'язати лише за допомогою інтелектуальних технологій, завдяки значному зростанню технологічності навчального процесу і, як наслідок – подальшої наукової діяльності та досліджень.

Література

1. Бородкин Л. И. Историческая информатика: этапы развития / Л. И. Бородкин // Новая и новейшая история. – 1997. – № 1. – С. 3–24.
2. Ваграменко Я. А. Основные направления информатизации педагогического образования / Я. А. Ваграменко, С. В. Богданова, В. А. Рыжов, С. А. Жданов, С. Д. Каракозов // Педагогическая информатика. – 2004. – № 1. – С. 19–30.
3. Владимиров В. Н. Историческая геоинформатика: геоинформационные системы в исторических исследованиях : [монография] / Владимир Владимиров. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2005. – 192 с.
4. Ермоленко В. А. Теоретические основы проектирования содержания непрерывного профессионального образования: Дис... докт. пед. наук : 37.013.32 / В. А. Ермоленко. – Казань, 1999. – 517 с.
5. История и синергетика: Методология исследования. – М.: КомКнига, 2005. – 184 с.
6. История и синергетика: Математическое моделирование социальной динамики. – М.: КомКнига, 2005. – 192 с.

7. Калакура Я. С. Архівіст третього тисячоліття / Я. С. Калакура // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. – Вип. 1. – К.: Видавництво Київського університету, 1999. – С. 37–45
8. Калакура Я. С. Сучасне архівознавство у Шевченківському університеті / Я. С. Калакура // Студії з архівної справи та документознавства. – 1999. – Т. 4. – С. 44–53.
9. Коротаев А. В. Законы истории. Математическое моделирование исторических макропроцессов. Демография, экономика, войны / А. В. Коротаев, А. С. Малков, Д. А. Халтурина. – М. : КомКнига, 2005. – 224 с.
10. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. ; пер. с англ. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.
11. Про інформатизацію соціогуманітарних досліджень [Електронний ресурс] : постанова Президії Національної академії наук України. – Режим доступу до постанови : www.uazakon.com/document/spart78/inx78298.htm
12. Роберт И. В. Специализация 030109 – Организация информатизации образования / И. В.Роберт, М. П. Лапчик, С. А. Жданов, О. Н. Лучко, А. Ю. Кравцова // Информатика и образование. – 2002. – № 4. – С. 5–11.
13. Состояние информатизации общего образования / Аналитический обзор. – М. : ООО «Аллана», 2008. – 317 с.
14. Тихонов В. И. Организация архивного хранения электронных документов / В. И. Тихонов // Круг идей: алгоритмы и технологии исторической информатики. – М. : КомКнига, 2005. – С. 393–435.

This article concerns some aspects of using of modern information technologies in present-day historical science. Also the questions of modern information technologies using in

historiographical and bibliographical researches in Ukraine are observed too.

Besides, the practical results of modern information technologies using in history with the ways of applying the information technologies in historical researches were discussed by us in this article.

Key words: information technologies, digital heritage, historical researches, historiographical researches.

В данной статье рассматриваются некоторые аспекты использования информационных технологий в современной исторической науке, а также непосредственно вопросы использования новейших информационных технологий в историографических и библиографических исследованиях в Украине.

Рассматриваются практические результаты использования информационных технологий в истории и перспективы развития путей дальнейшего использования информационных технологий в исторических исследованиях.

Ключевые слова: информационные технологии, цифровое наследие, исторические исследования, историографические исследования.